

Наталія Чорна

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

доктор історичних наук, професор (Україна)

e-mail: chornanm26@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6709-6364>Researcher ID: <http://www.researcherid.com/rid/W-4973-2017>

Scopus ID: 57207304271

Культурна спадщина України: проблеми вивчення, збереження та використання

Анотація. Метою статті є дослідження теоретико-методичних та практичних аспектів проблеми вивчення, збереження та використання об'єктів культурної спадщини України, з урахуванням сьогоденних викликів та можливостей. **Методологія дослідження** представлена сукупністю загальнонаукових та спеціальних історичних методів наукового пізнання, принципами історизму, науковості, системності та комплексності. **Наукова новизна статті** полягає у спробі комплексного осмислення проблеми вивчення, збереження та використання об'єктів культурної спадщини України на основі аналізу відповідної нормативно-правової бази та досліджень сучасників за тематикою та з урахуванням сьогоденних реалій, свідками яких ми є. **Висновки.** Короткий історичний екскурс до витоків зацікавленості проблемою вивчення, збереження та використання об'єктів культурної спадщини України засвідчив відносно недовгий період її давності, щоправда, з часом такий інтерес суттєво посилюється. Наразі окреслене коло питань є надзвичайно актуальним, адже у визначеній царині наявною є низка проблем, нерозв'язаність яких упродовж найближчого часу загрожує фізичною втратою великої кількості абсолютно унікальних пам'яток старовини, які у своїй сукупності закладають фундамент для реконструкції історичної минувшини українського народу, засвідчують етно- та націогенез українства, його самобутність та окремішність. Серед проблем, які потребують якомога швидшого вирішення, – удосконалення нормативно-правового забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини, організації та провадження пам'яткоохоронної діяльності, обліку пам'яток культури, їх вивчення, охорони та реставрації. Дбаючи про майбутнє, яке більшість українських громадян, а також влада, уявляють у зв'язку з Європою та пропегованими нею цінностями, зазначені проблеми необхідно вирішити вже найближчим часом.

Ключові слова: Україна, культурна спадщина, об'єкти культурної спадщини, пам'ятки, охорона, збереження, використання.

Постановка проблеми. В умовах розбудови незалежної державності та значно зумовленого цим фактом пробудження національної самосвідомості, об'єкти культурної спадщини, що увібрали в себе дух української минувшини, виконують колосальну соціальну місію, закладають основу для всебічного осмислення попередніх періодів історії українського народу, комплексного та незаангажованого її прочитання.

З огляду на кількість об'єктів культурної спадщини, Україну можна без перебільшення віднести до країн з багатим історичним минулим. Так, станом на тепер на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток археології, історії, архітектури, монументального мистецтва та містобудування. Більше 12 тис. об'єктів культурної спадщини включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Шість об'єктів культурної спадщини перебувають у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, ще 17 об'єктів чекають на включення до нього.

Об'єкти культурної спадщини, – всесвітньовідомі та такі, що мають лише національне чи регіональне значення, – є джерелом ґрунтовних досліджень і продукування нових знань, наукових теорій і гіпотез, які здійснюють вплив на формування свідомості суспільства, закладають підвалини його культурного світогляду, впливають на почуття національної гідності, генерують фундамент для наступного розвитку, визнання світовим співтовариством та взаємовигідної співпраці з провідними його суб'єктами.

Наразі ми є свідками масштабного руйнування об'єктів культурної спадщини України та фізичної втрати великої кількості абсолютно унікальних об'єктів. Проблема набула вражаючих масштабів і потребує якнайшвидшого свого вирішення, заради теперішнього та майбутніх поколінь.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Попри те, що аспекти проблеми систематично зазнають обговорення на рівні політиків та громадських активістів, висвітлюються у журналістських дослідженнях та публіцистиці, науковий доробок за тематикою є

.....
малочисельним. Оскільки проблема культурної спадщини має міждисциплінарний характер, окремі її складові презентовані у студіях географів (О. Бейдик [Бейдик, 2001], В. Мацола [Мацола, 1997], К. Поливач [Поливач, 2012]), культурологів та пам'ятокзнавців (В. Вечерський [Вечерський, 2003]), істориків та краєзнавців (В. Горбик [Горбик, 2004], Г. Денисенко [Денисенко, 2014], Л. Матлай [Матлай, 2014]), фахівців у сфері юриспруденції (К. Гевель [Гевель, 2009], Т. Курило [Курило, 2003]). Разом з тим, комплексне дослідження за тематикою наразі відсутнє. Привертає увагу також той факт, що, попри зростаючу актуальність теми, науковий інтерес до її вивчення упродовж останніх років знижується.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних та практичних аспектів проблеми вивчення, збереження та використання об'єктів культурної спадщини України, з урахуванням сьогоденних викликів та можливостей.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до національних традицій, історії та культури в українському суспільстві почав стрімко наростати в др. пол. XIX ст., свідченням чого стала поява на території України великої кількості тематичних громадських ініціатив, започаткування діяльності численних наукових товариств, комісій, гуртків, що об'єднували ентузіастів пам'яткоохоронної справи. Суспільство почало все більше усвідомлювати історико-культурну спадщину як необхідну ланку, що єднає минуле з сучасним та є важливим засобом патріотичного виховання і формування національної самосвідомості, закладає основу для вивчення вітчизняної історії та культури, а zarazом розуміння власної унікальності, самобутності та нетотожності з іншими національними спільнотами.

Наприкінці 1980 – на початку 1990-х рр., слідом за США та багатьма країнами Західної Європи, під впливом процесів демократизації в Україні та інших пострадянських державах концепція простої охорони об'єктів культурної спадщини суттєво ускладнилася й еволюціонувала в складний комплекс заходів із вивчення, інтерпретації й використання, що стало основою сучасної концепції спадщини. Наприкінці 1990-х рр. соціальний статус спадщини суттєво підвищився, а проблеми її вивчення, збереження та використання набули неабиякої актуальності: інтерес до культурної спадщини, як відомо, найбільшій актуальності набуває у переламні історичні епохи, коли суспільство намагається переосмислити минуле та зазирнути у майбутнє. Так, наприкінці XX – на початку XXI ст. розпочався черговий виток зацікавленості історичною минувиною українського народу, позначений активізацією наукових досліджень історико-культурного процесу та переосмисленням культурної спадщини, який і досі триває.

На сьогодні не викликає заперечень: культурна спадщина виконує в суспільстві низку функцій, забезпечуючи цим самим збалансований його розвиток. Так, культурна спадщина несе пізнавальне, виховне, наукове й естетичне навантаження, допомагає осмислити сучасне життя та історичне минуле українського народу. Наслідком неврахування можливостей культурної спадщини є закріплення у свідомості громадян зневажливого ставлення до неї, що призводить до руйнування зв'язків між поколіннями, породжує зневажливе ставлення до природних і культурних цінностей нашої країни, а також інших суб'єктів світового співтовариства. Так, найдавніші пам'ятки людства, вік окремих із яких сягає глибин антропогенезу, є унікальними свідками минулого, важливим джерелом досвіду для наступних поколінь. Від епохи палеоліту протягом багатьох тисячоліть ці пам'ятки виступають єдиними свідками еволюції людства, саме в них закодовано політичні, релігійні, моральні, естетичні норми та цінності минулих поколінь. Відтворюючи етапи розвитку цивілізації, пам'ятки історії та культури водночас служать джерелом історичного пізнання, важливим засобом формування світогляду сучасників.

Еволюція нерухомих пам'яток яскраво свідчить про еволюцію людини та державності. У випадку України звернення до об'єктів культурної спадщини дозволяє переосмислити її неодноразово переписану історію та відтворити на їх основі реальний хід подій. В умовах розбудови незалежної державності та пов'язаних із нею процесів націотворення об'єкти культурної спадщини, що стали свідками багатовікової історії українського народу, перетворюються на хранителів його духовної і матеріальної культури, відіграють важливу соціальну роль, закладаючи основу для пізнання минувшини, всебічного осмислення життя народу.

Своєчасне визначення, оцінка та дбайливе використання ресурсів історико-культурного значення, крім того, має велику економічну користь. Спадщина, будучи частиною національного багатства, має колосальне вартісне вираження, яке можна порівняти з іншими ресурсами країни. Ресурси культурної спадщини – це підґрунтя для розвитку багатьох галузей економіки, основною з яких є туристична. Так, культурна спадщина є матеріальною та духовною основою для розвитку багатьох видів туризму, перш за все, культурного. Термін «культурний туризм», який має на меті ознайомлення та пізнання культурної спадщини різних країн та народів, увійшов до наукового обігу після Міжнародної ради пам'яток та історичних міст, засідання якої відбулося у Брюсселі в 1976 р. За оцінкою Всесвітньої туристської організації ВТО), на сьогодні

до культурного туризму можна віднести близько 40 % усіх туристських поїздок, і кожного року попит на такий вид туризму стрімко зростає.

Зацікавлення туристів культурною спадщиною громади дає поштовх для посилення місцевого розвитку: окрім значних економічних можливостей, у громади виникає почуття гордості за свою локальну історію, що спонукає до охорони місцевої історії та пов'язаних із нею артефактів. Усвідомлюючи цінність власних культурних надбань, у громаді зростає також загальний рівень поваги до навколишнього простору (зростання екологічної та політичної свідомості), відбувається активізація громадського життя, посилюється почуття локальної ідентичності. Постійне розширення діапазону культурних явищ, що споживаються туристами, також збільшує коло стейкхолдерів на цьому ринку, позитивно впливаючи на процес демократизації як самого культурного туризму, так і громад, що пропонують свої послуги на ньому [Софій, Мацелюх, Шимків, Шинаровська, Кучерявий, 2020].

Що стосується понять і термінів, пов'язаних із проблематикою культурної спадщини, широкого розповсюдження у вітчизняній науковій літературі вони набули лише наприкінці 1980-х рр., у зв'язку з ратифікацією Радянським Союзом у 1988 р. Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини. З того часу і до тепер поняття «культурна спадщина» суттєво конкретизувалося в рамках міжнародних та національних нормативно-правових та інших актів, закріпилося в юридичному обігу й перетворилося на самостійний загальноживаний правовий термін, який зазнав широкого застосування на рівні як теорії, так і практики.

Згідно Ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини [Закон України, 2000]. Об'єктом культурної спадщини, відповідно, є визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

Відповідно до Рамкової конвенції Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства, схваленої 27 жовтня 2005 р. у м. Фаро та підписаної Україною в 2007 р., культурною спадщиною є «сукупність ресурсів, успадкованих від минулого, і яку люди вважають, незалежно від своєї приналежності, відображенням і вираженням своїх постійно перемінливих цінностей, вірувань, знань та традицій. Вона включає всі аспекти навколишнього середовища, які виникли в результаті взаємодії між людьми і простором у ході історичного розвитку» [Рамочная конвенция, 2005].

Різноманітність підходів до тлумачення змісту культурної спадщини демонструють науковці і, що прикметно, велика частина українських авторів вважають визначення з Закону України неконкретним та таким, що не розкриває змісту поняття «культурна спадщина» – терміну, що лежить в основі зовнішнього вираження національної культури, а тому вимагає комплексного переосмислення та доопрацювання з урахуванням здобутків міжнародного нормативного досвіду та сьогоденних українських реалій.

У зв'язку з прийняттям у 2003 р. ЮНЕСКО Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини та приєднанням до неї у 2008 р. України слід розглядати закріплення у національному законодавстві поняття «нематеріальна культурна спадщина», під якою розуміють звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами та групами.

Повертаючись до вищезгаданого Закону України, зауважимо, що національне законодавство розрізняє поняття «нерухомий об'єкт культурної спадщини» та «рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини». Станом на тепер на державному обліку в Україні перебувають 130 тис. пам'яток історико-культурної спадщини, з яких 56 тис. – пам'ятки історії, 7 тис. – пам'ятки монументального мистецтва, близько 15 тис. – пам'ятки містобудування та архітектури. Нерухомі святині зберігаються просто неба, інші пам'ятки історії, матеріальної та духовної культури нації – у музеях України.

Об'єкти культурної спадщини, занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України або взяті на державний облік відповідно до законодавства, є пам'ятками культурної спадщини. Відповідно до їхньої археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, мистецької, наукової чи художньої цінності, але незалежно від форм власності, пам'ятки заносяться до Реєстру національного чи місцевого значення. Започаткований у 2000 р. на виконання Закону, станом на 01.01.2021 Реєстр містить 12 044 позиції, з них 907 – за категорією національного значення, 11 137 – місцевого значення. Найбільше пам'яток, внесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, розташовані в Дніпропетровській області (20% всіх пам'яток, внесених до Реєстру), АР Крим (12%), Одеській (11%), Харківській (10%) областях, м. Київ

(11%). Що ж до співвідношення кількості внесених до Реєстру пам'яток до загальної кількості об'єктів культурної спадщини, виявлених на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (%), згідно інформації, оприлюдненої Міністерством культури та інформаційної політики України, найвищим воно є у м. Київ – 27 %, в Одеській (23 %) та Дніпропетровській (17 %) областях [Культурна спадщина України, 2019].

Крім того, на території України є шість об'єктів історико-культурної спадщини, включених до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (0,65 % від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі). Це – Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами та Києво-Печерська лавра, Ансамбль історичного центру м. Львова, Транскордонний об'єкт науково-культурної спадщини «Дуга Струве», Резиденція митрополитів Буковини та Далмації, Дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі, Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора. У 2021 р. український Уряд виступив із пропозицією внести до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО ще 17 об'єктів [Конвенція, 1972].

Що стосується об'єктів культурної спадщини, включених до Реєстру, їх кількість постійно змінюється: знищені чи втрачені об'єкти з реєстру вилучаються, натомість додаються нові позиції. Останні вносяться до Реєстру за процедурою, визначеною Законом України «Про охорону культурної спадщини». Власники пам'ятки (місцеві органи влади відповідно до компетенції) готують пропозиції для включення в Реєстр та подають сформований пакет необхідних документів до Міністерства культури та інформаційної політики України. Відповідний Наказ про включення об'єкта до Державного реєстру нерухомих пам'яток України готується за підсумками роботи профільної Експертної комісії. На практиці така процедура триває довго і не завжди увінчується успіхом. Серед основних причин повільного та недосконалого наповнення Реєстру – надто складна і тривала процедура підготовки облікових документів, слабкий кадровий потенціал підрозділів місцевих органів виконавчої влади, що відповідають за охорону культурної спадщини і до повноважень яких належить подання пропозицій про занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України [Литвиненко, 2020].

Проблема суттєво поглиблюється відсутністю в Україні єдиного повного публічного реєстру об'єктів культурної спадщини, а також тим, що дані з сайту профільного Міністерства різняться з відкритими даними інших Інтернет-ресурсів. Щоправда 18 червня 2019 р. Міністерство анонсувало старт пілотного проєкту – електронного обліку об'єктів культурної спадщини «Державний реєстр нерухомих пам'яток України» та його апробацію на базі Вінницької області [Мінкультури, 2019]. Цікаво, що внесення пам'ятки до електронної бази, за попередньою інформацією, мало бути доступним для будь-кого з користувачів, а наступним кроком процедури мала стати верифікація об'єкту Міністерством. Створення електронного реєстру покликане сформувати об'єктивну картину стану об'єктів культурної спадщини з відомостями про їх особливості, реальний стан та реставраційні процеси, та наразі зарано говорити про будь-які помітні успіхи у цій сфері.

Однією з найсерйозніших проблем, які на сьогодні існують у цій сфері, є збереження пам'яток минувшини. Як відомо, значну частину об'єктів історико-культурної спадщини України було втрачено внаслідок тривалих і жорстоких війн, цілеспрямованого знищення в роки тоталітарного режиму. Разом з тим, попри міжнародні зобов'язання, взяті на себе офіційним Києвом, та положення Статті 54 Конституції України, згідно якої держава має забезпечувати збереження об'єктів, що становлять культурну цінність, Україна і в наш час продовжує щорічно втрачати сотні пам'яток. Так, нині історичне середовище багатьох міст перебуває в стані кризи, історично цінна забудова, в т. ч. пам'ятки архітектури, руйнується та назавжди втрачається, практично безкарно знищуються об'єкти нерухокої культурної та археологічної спадщини, проводиться дисгармонійна забудова в історичних ареалах населених місць, спотворюється їх традиційне середовище, умови життєдіяльності в історичних центрах населених пунктів перебувають на неприпустимо низькому рівні, соціально-демографічний склад населення різко погіршується. Очевидним також є також різке скорочення масштабу відновлювальних робіт та зменшення чисельності історичних поселень, де проводиться реставрація пам'яток історичної минувшини.

Причин цієї мовчазної трагедії декілька: крім уже зазначеної недосконалої процедури реєстрації об'єктів культурної спадщини, дають про себе знати недостатня популяризація історико-культурної спадщини серед населення та нерозуміння багатьма сучасниками цінності об'єктів, що нас оточують, слабкість чинного законодавства в частині захисту історико-культурних пам'яток і покарання за скоєні щодо них правопорушення, відсутність спеціальної професійної підготовки та недостатня кількість кваліфікованих кадрів у сфері охорони культурної спадщини, нерозвиненість державно-приватного партнерства у сфері охорони культурної спадщини та її розвитку, відсутність належного державного фінансування пам'яткоохоронної галузі та часто «залишковий» принцип виділення коштів на реставраційні

роботи. Останніх, згідно інформації Міністерства культури та інформаційної політики України, потребують близько 80 % об'єктів культурної спадщини.

Безперечно, проблема фінансування охорони, збереження та розвитку об'єктів культурної спадщини в Україні є однією з тих, які, поряд із упорядкуванням системи обліку останніх, потребують якнайшвидшого вирішення. Традиційно найбільш використовуваним джерелом фінансування історико-культурних пам'яток в Україні є кошти місцевих бюджетів. Із загального та спеціального фондів Державного бюджету України фінансується діяльність щодо збереження об'єктів культурної та природної спадщини, включених і запропонованих до включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Так, статус об'єкта (в т. ч. потенційного) Світової спадщини ЮНЕСКО дає об'єкту значні переваги: будучи своєрідними візитівками держави на міжнародному рівні, забезпечуючи їй престиж та промоцію у світі, такі об'єкти перебувають під особливою опікою влади та громад і гарантовано отримують фінансування на охорону, реконструкцію та розвиток. Із державного бюджету виділяються субвенції на дофінансування окремих проєктів та утримання пам'яток у статусі національних. Прикладами використання бюджетних джерел фінансування МКС в Україні є державні, обласні, районні, міські програми збереження культурної спадщини, а також стратегії та програми розвитку культури. Як відомо, у 2020 р. Кабінетом Міністрів України було анонсовано Програму «Велике будівництво. 100 об'єктів культури», початок реалізації якої запланований на 2021 р. [Велике будівництво..., 2020]. За попередньою інформацією, до переліку об'єктів реконструкції потрапили: Національний художній музей України, Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», Бережанський замок, оборонні мури Жовкви, Палац Потоцьких в Одесі, Підгорецький замок, Національний заповідник «Хортиця», Миколаївська астрономічна обсерваторія, Національний заповідник «Софія Київська», Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», Державний історико-архітектурний заповідник «Стара Умань», замок Любарта в Луцьку, Палац Потоцьких у Тульчині та багато інших. Наразі список не є остаточним і продовжує поповнюватися новими назвами. Виходячи з великої кількості заявників, перевага надається з огляду на відповідність об'єкта основним трьома критеріям: по-перше, статус об'єкта, по-друге, стан об'єкта, по-третє, потенційна привабливість для туристів. За розрахунками Міністерства, на відновлення перших 100 культурних об'єктів у 2021 р. може піти 10–15 млрд грн. Загалом же на реалізацію програми протягом найближчих чотирьох років передбачається витратити щонайменше 55 млрд грн.

Відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини», крім місцевих і державного бюджетів, постачальниками коштів для об'єктів культурної спадщини можуть бути також власники та розпорядники пам'яток, замовники робіт, спонсори, благодійники. Окремим джерелом фінансування є приватні кошти, які враховують ресурси фізичних осіб і організацій та залучаються через благодійні фонди, колективне фінансування, аукціони тощо. Попри те, що в Україні практика використання таких джерел лише починає розвиватися, вона також позначена певними успіхами. Так, упродовж останніх років благодійними фондами «Софос», «Корона князів Острозьких», «Збереження історико-архітектурної спадщини міста Львова», «Спадщина.UA», благодійним фондом Ріната Ахметова, Польським фондом культурної спадщини були реалізовані кілька десятків тематичних проєктів [Кривицька, 2019].

Важливим джерелом фінансування об'єктів культурної спадщини, згідно Закону, є грантові кошти. За обсягами фінансування станом на тепер переважають європейські організації, а формами їх отримання є міжнародна технічна співпраця, гранти проєкти різних організацій та фондів. За наявною інформацією, протягом 2007-2020 рр. у рамках реалізації шести програм транскордонного співробітництва України та сусідніх державам було успішно виконано 16 грантових проєктів.

Висновки. Культурна спадщина народу відіграє вкрай важливу роль у збереженні історичної минувшини, формуванні та розвитку ментальної пам'яті і національної свідомості народу, суспільно-політичних поглядів громадян, вибору ними орієнтирів у подіях та процесах сьогодення. Збереження та вивчення історико-культурної спадщини у випадку українського народу покликане виконати ще одне надамбітне завдання – будучи артефактами подій минувшини, вона засвідчує тяглість націогенезу українців, його нетотожність з сусідніми народами, в т. ч. з «братами-слов'янами», тривалу боротьбу проти поневолення та за незалежну державність, успішне здобуття останньої та її втрату пізніше. Апелюючи до об'єктів культурної спадщини – мовчазних свідків історичної минувшини, науковці мають можливість конструювати реальну (близьку до реальної) картину української історії, незаангажовано її оцінювати та аналізувати. Охорона об'єктів культурної спадщини, їх популяризація та дбайливе використання, у світлі зазначеного, є одним із пріоритетних завдань розбудови незалежної Української держави і від того, наскільки успішно вдасться скласти цей екзамен, значно залежатиме успіх державотворення, перспективи європейської інтеграції та утвердження України у якості повноправного суб'єкта світового співтовариства.

.....
Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримала фінансової підтримки для дослідження та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Бейдик, О. О. (2001). *Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування*: Монографія. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 395 с.

Велике будівництво... (2020). «Велике будівництво» в культурі: які пам'ятки відновлять у 2021 році. Режим доступу : <https://denzadnem.com.ua/aktualno/64913>

Вечерський, В. В. (2003). *Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яткоохоронних досліджень населених місць*: Монографія. Київ : ЦЦПТАМ, 2003. 560 с.

Гевель, К. (2009). Проблеми та перспективи державного управління сферою збереження та охорони історико-культурної спадщини в Україні. Режим доступу: <http://www.dbuara.dp.ua/zbirnik/2009-02/09gkmksu.pdf> .

Горбик, В. О., Денисенко, Г. Г. (2004). Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні. *Український історичний журнал*. 2. 133–144.

Денисенко, Г., Денисенко, О. (2014). Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті народу. *Краєзнавство*. 1. 139–150.

Закон України... (2000). Закон України «Про культурної спадщини». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. № 39. Ст. 333. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

Конвенція...(1972). Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Режим доступу: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinski-obyekti-u-spisku-vsesvitnoyi-spadshchini-yunesko>.

Кривицька, Л. (Упорядн.). (2019). *Управління місцевою культурною спадщиною в Україні: огляд державної політики, джерел та моделей фінансування: Біла книга*. Львів : Лабораторія міського простору, 55 с.

Культурна спадщина України, (2019). Режим доступу: http://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna._orenda._pptx.pdf .

Курило, Т. В. (2003). *Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні: історико-правове дослідження* : Автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 18 с.

Литвиненко, О. М. (2020). Напрями вдосконалення правових та інституційних механізмів збереження культурної спадщини. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/kulturna-spadshchyna-1.pdf>.

Матлай, Л. С. (2014). Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical and Cultural Studies*. 1. 1. 45–48.

Мацола, В. І. (1997). *Рекреаційно-туристичний комплекс України*. Львів : НАН України; Інститут регіональних досліджень, 259 с.

Мінкультури... (2019). Мінкультури оголосило про старт пілотного проекту – електронного обліку об'єктів культурної спадщини «Державний реєстр нерухомих пам'яток України». Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245493521&cat_id=244895180.

Поливач, К. А. (2012). *Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України* / Наук. ред. Руденко Л. Г. Київ : Інститут географії НАН України, 208 с.

Рамочная конвенция ... (2005). Рамочная конвенция Совета Европы ETS № 199 от 27 октября 2005 года о значении культурного наследия для общества. Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=03H7ME363E> .

Софій, О., Мацелюх, А., Шимків, І., Шинаровська, О., Кучерявий, Ю. (2020). Сприяння розвитку культури в Україні: дослідження зв'язків культурно-мистецької сфери та туристичної привабливості територій. Режим доступу: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/10/povnaversiya.pdf>.

Наталья Черная

Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Культурное наследие Украины: проблемы изучения, реставрации и сохранения

Аннотация. Целью статьи является исследование теоретико-методических и практических аспектов проблемы изучения, сохранения и использования объектов культурного наследия Украины, с учетом современных вызовов и возможностей.

Методологія дослідження представлена сукупністю общенаукових і спеціальних історических методів наукового пізнання, принципами історизма, науковості, системності і комплексності. **Наукова новизна статті** заключається в спробі комплексного осмислення проблеми вивчення, збереження і використання об'єктів культурного спадщини України, на основі аналізу відповідної нормативно-правової бази і досліджень сучасників по тематикі, а також сучасних реалій, свідцями яких ми являємося. **Висновки.** Короткий історический екскурс к истокам зацікавленості проблемою вивчення, збереження і використання об'єктів культурного спадщини в Україні показав відносно недовгий період давності, правда, со временем такої інтерес суттєво зміцнів. В наше время очерченний круг питань являється незвичайно актуальним, в даній області маєть ряд проблем, нерешеність яких на протязі найближчого часу загрожує фізичною втратою великої кількості абсолютно унікальних пам'яток старовини, які в своїй сукупності закладають фундамент для реконструкції історического минулого українського народу, свідчать етно і націогенезу українців, їх самобитність і унікальність. Серед проблем, вимагаючих швидкого свого рішення, – вдосконалення нормативно-правового забезпечення охорони об'єктів культурного спадщини, організації і здійснення охоронної діяльності, врахування пам'яток культури, їх вивчення, охорони і реставрації. Займаємось майбутнім, в якому більшість українських громадян, а також влада, представляють в зв'язі з Європою і пропагандуваними нею цінностями, вказані проблеми необхідно вирішити в найближчий час.

Ключові слова: Україна, культурне спадщина, об'єкти культурного спадщини, достопримечательности, охорона, збереження, використання.

Nataliia M. Chorna

Vinnitsia Institute of Trade and Economics KNUTE
Dr (History), Professor (Ukraine)

Cultural Heritage of Ukraine: the Problems of Study, Conservation and Use

Abstract. *The purpose of this article is to study the theoretical and methodological and practical aspects of the problem of study, conservation and use of cultural heritage sites of Ukraine, taking into account present challenges and opportunities. The research methodology is represented by a set of general-scientific and special historical methods of scientific knowledge, the principles of historicism, scientificity, systematization and complexity. The scientific novelty of this article involves an attempt to understand, from a holistic perspective, the problem of study, conservation and use of cultural heritage of Ukraine, based on the analysis of the relevant legal and regulatory framework and researches made by the contemporaries on the studied subject, as well as today's realities we are witnessing. Conclusions.* A brief historical insight into the origins of interest in the problem of study, conservation and use of cultural heritage sites in Ukraine has certified a relatively short period of its antiquity, although this interest has significantly increased over the course of time. At present time, the defined range of issues is extremely relevant, because in a certain area there are a number of problems, the unresolved nature of which in the near future threatens the physical loss of many unique monuments of antiquity, which together make the basis for the reconstruction of the historical past of the Ukrainian people, testify to the ethno- and nation-genesis of Ukrainian heritage, its identity and separateness.

The problems which need to be resolved as soon as possible include the improvement of regulatory and legal support for the protection of cultural heritage sites, the organization and implementation of monument protection activities, registration of cultural monuments, their study, protection and restoration. Taking care of the future that, in the opinion of the most Ukrainian citizens, as well as the public authorities, is connected with Europe and the values it promotes, these problems need to be resolved already in the near future.

Key words: Ukraine, cultural heritage, cultural heritage sites, monuments, protection, preservation, use.

References:

Beidyk, O. O. (2001). *Rekreaciino-turystski resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Recreational and tourist resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning] : Monohrafiia. Kyiv : Vyd.-polihraf. tsentr «Kyivskiy universytet», 395 s. [in Ukrainian].

Denysenko, H., Denysenko, O. (2014). *Kulturna spadshchyna u formuvanni istorychnoi pamiaty narodu* [Cultural heritage in the formation of the historical memory of the people]. *Kraieznavstvo – Local Lore Researches*. 1. 139-150. [in Ukrainian].

-
- Hevel, K.** (2009). Problemy ta perspektyvy derzhavnoho upravlinnia sferoiu zberezhenia ta okhorony istoriko-kulturnoi spadshchyny v Ukraini [Problems and prospects of state management in the field of preservation and protection of historical and cultural heritage in Ukraine]. URL: <http://www.dbuapa.dp.ua/zbirnik/2009-02/09gkmsu.pdf> [in Ukrainian].
- Horbyk, V. O., Denysenko, H. H.** (2004). Problemy doslidzhennia i zberezhenia pamiatok istorii ta kultury v Ukraini [Problems of research and preservation of historical and cultural monuments in Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. 2. 133-144. [in Ukrainian].
- Konvencija...** (1972). Konvencija pro okhoronu vsesvitnoji kulturnoji i pryrodnoji spadshchyny [Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage]. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinski-obyekti-u-spisku-vsesvitnoyi-spadshchini-yunesko> [in Ukrainian].
- Kryvyckja, L.** (Uporjadn.). (2019). *Upravlinnja miscevoju kulturnoju spadshhynuju v Ukraini: oghljad derzhavnoji polityky, dzherel ta modelej finansuvannja: Bila knygha* [Local Cultural Heritage Management in Ukraine: A Review of Public Policy, Sources and Funding Models: White Paper]. Lviv : Laboratorija misjogho prostoru, 55 s. [in Ukrainian].
- Kulturna spadshchyna Ukrainy** (2019). [Cultural heritage of Ukraine]. URL: http://www.auc.org.ua/sites/default/files/kulturna_spadshchyna_orenda.pptx.pdf [in Ukrainian].
- Kurylo, T. V.** (2003). *Stanovlennia i rozvytok zakonodavstva pro okhoronu kulturnoi spadshchyny v Ukraini: istoryko-pravove doslidzhennia* [Formation and development of legislation on the protection of cultural heritage in Ukraine: a historical and legal study] (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 18 s. [in Ukrainian].
- Lytvynenko, O. M.** (2020). Naprjamy vdoskonalennja pravovykh ta instytucijnykh mekhanizmv zberezhenja kulturnoji spadshchyny [Directions for improving legal and institutional mechanisms for preserving cultural heritage]. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/kulturna-spadshchyna-1.pdf> [in Ukrainian].
- Matlai, L. S.** (2014). Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy u tsyvilizatsiinomu dialozi [Historical and cultural heritage of Ukraine in the dialogue of civilization]. *Historical and Cultural Studies*. 1. 1. 45–48. [in Ukrainian].
- Matsola, V. I.** (1997). *Rekreatsiino-turystychnyi kompleks Ukrainy* [Recreational and tourist complex of Ukraine]. Lviv : NAN Ukrainy; Instytut rehionalnykh doslidzen, 1997. 259 s. [in Ukrainian].
- Minkuljturny...**(2019). Minkuljturny ogholosylo pro start pilotnogho proektu – elektronnogho obliku ob'ektiv kulturnoji spadshchyny «Derzhavnyj rejestr nerukhomykh pam'jatok Ukrainy» [The Ministry of Culture announced the start of a pilot project - electronic accounting of cultural heritage sites «State Register of Immovable Monuments of Ukraine»]. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245493521&cat_id=244895180 [in Ukrainian].
- Polyvach, K. A.** (2012). *Kulturna spadshchyna ta yii vplyv na rozvytok rehioniv Ukrainy* [Cultural heritage and its impact on the development of the regions of Ukraine] / Nauk. red. Rudenko L. H. Kyiv : Instytut heohrafii NAN Ukrainy, 208 s. [in Russian].
- Ramochnaja konvencyja ...** (2005). Ramochnaja konvencyja Soveta Evropy ETS No. 199 ot 27 oktjabrja 2005 ghoda o znachenij kulturnogho nasledija dlja obshhestva [Framework Convention of the Council of Europe ETS № 199 of 27 October 2005 on the importance of cultural heritage for society]. URL : <http://consultant.parus.ua/?doc=03H7ME363E> [in Russian].
- Sofij, O., Maceljukh, A., Shymkiv, I., Shynarovs'ka, O., Kucherjavij, Ju.** (2020). Sprjannja rozvytku kuljturny v Ukraini: doslidzhennja zv'jazkiv kuljturno-mystec'koho sfery ta turystychnoji pryvablyvosti terytorij [Promoting the development of culture in Ukraine: a study of the links between the cultural and artistic sphere and the tourist attractiveness of the territories]. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2020/10/povna-versiya.pdf> [in Ukrainian].
- Vecherskyi, V. V.** (2003). *Spadshchyna mistobuduvannia Ukrainy: Teoriia i praktyka istoryko-mistobudivnykh pamiatkookhoronnykh doslidzen naselenykh mist* [Heritage of Urban Planning of Ukraine: Theory and Practice of Historical and Urban Planning Monument Protection Studies of Settlements]: Monohrafiia. Kyiv : TsTsPTAM, 2003. 560 s. [in Ukrainian].
- Velyke budivnytvo...** (2020). «Velyke budivnytvo» v kuljturni: jaki pam'jatky vidnovljat' u 2021 roci [«Great construction» in culture: what monuments will be restored in 2021]. URL: <https://denzadnem.com.ua/aktualno/64913> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy ...** (2000). Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kuljturnoji spadshchyny» [Law of Ukraine «About Cultural Heritage»]. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine* (VVR). No. 39. St. 333. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 04.03.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 11.04.2021 р.